

Dimitrie Cantemir (1673—1723).

Cărtură și domn (1710—1711), de numele umanistului moldovean Dimitrie Cantemir se leagă și lucrarea alegorică cu caracter de pamflet și cu redactare „secretă”, *Istoria ieroglifică*, scrisă la 1705 în românește (cu litere chirilice) și păstrată pînă astăzi sub formă de manuscris (337 file) în Arhiva centrală de stat a actelor vechi de la Moscova. Titlul complet al manuscrisului este: *Istoria ieroglifică în doaisprâzzece părți împărțită, aşijdereea cu 760 de sentenții frumos împodobită, la începătură cu scard a numerelor dezvăluitoare, iard la sfîrșit cu a numerelor străine tilcuitoare. Dimitriu Cantemir.*

Cea mai nouă ediție publicată la noi în 1965¹ dezvăluie în studiu introductiv, valoarea istorică, social-politică și literară a acestei lucrări complexe, subliniind erudiția autorului ei, materializată prin citate din Horațiu, Homer, Hesiod, Miron Costin și-a, împrumuturi literare din

¹ Dimitrie Cantemir — *Istoria ieroglifică*; Edit. pr. lit. („Scriitori români”), vol. I, II, București 1965; Ediție îngrădită și studiu introductiv de P.P. Panaitescu, I. Verdes.

RELATII

DESPRE FAUNA MOLDOVEI

DIN SEC. XVII—XVIII

ÎN „ISTORIA IEROGLIFICĂ”

DE

DIMITRIE CANTEMIR

ALEXANDRU FILIPĂSCU

Heliidor și, prin ecouri filozofice din opera lui Aristotel². În ciuda caracterului zoologic, ca fundament alegoric al întregii lucrări (în general, Cantemir atribuie înfățișarea de păsăre muntenilor și aceea de mamifer moldovenilor), un studiu de zoologie istorică a lucrării lipsește pînă în prezent³, iar în Glosarul ca și în Indicele pomenitei ediții (G. vol. II, p. 271—351 resp. In. p. 352—490) o serie de explicații și de echivalențe zoologice sunt cronate, imprecise sau incomplete. Pe de altă parte, datele puse pînă acum în circulație, privitoare la fauna din trcutul istoric al patriei noastre sunt lacunare, și adesea controversate și se resimte lipsa unei informații autentice în această direcție.

Istoria ieroglifică, prezintă avantajul redactării în limba română și, din punct de vedere zoologic, reflectă grija autorului ei de a reda — potrivit cunoștințelor sale — cu cât mai multă exactitate și claritate, caracterele diferitelor animale, tocmai pentru că ele reprezintă oameni contemporani lui, cu care se asemănă ca înfățișare, fire sau obiceiuri. Limbajul folosit de Cantemir ne ajută în interpretarea mai aproape de realitate a speciilor de animale, în comparație cu *Descriptio Moldaviae* care, redactată în latină, a dat mereu naștere la confuzii, prin influența în diagnoze a faunei glosarilor⁴ și a textelor biblice medievale, a plăsmuirilor alături de caracterele reale. Dacă urmările acestora mai apar încă și în *Istoria ieroglifică* cu referire la specii de animale străine sării sale — fiind evidentă cunoașterea scrierilor zoologice antice (Aristotel, Plinius, Solinus) sau medievale (Albertus Magnus, Gessner), pentru sălbăticinile Moldovei, Dimitrie Cantemir dovedește că are cunoștințe sigure priind numele lor, înfățișarea și particularitățile biologice.

Este locul să subliniem că fauna „Illiadei” și a „Odissei” lui Homer, lucrări clasice în care sunt enumerate peste 70 de animale (multe indeterminabile astăzi) a format obiectul a numeroase studii de zoologie istorică. Astfel, numai între 1839 și 1897 se înșiră, pe această temă specială, lucrării lui Groshaus, Netolitschka, Puschke, Günther, Buchholz, Koerner și Wegener (Moulé, 1909), lucrări care elaborează clasificații și descrieri de specii cu importanță săvârșită în cunoașterea faunei antice din regiunile orientale ale bazinului Mării Mediterane. Este deci foarte necesar ca și „fauna lui Cantemir” să se bucură de atenția zoologilor fiind mai numerosă decât aceea „homermană” și, în marea ei majoritate, determinabilă: 10 specii și grupuri de nevertebrate, 2 specii de pești, 2 amfibii și 2 reptile, 40 specii de păsări și 30 specii de mamifere; adică 91 de specii sau categorii de specii de animale sălbatice, la care se adaugă 13 animale domestice și 6 specii (4 păsări, 2 mamifere) a căror determinare rămîne încă discutabilă. Dintre toate acestea, unele specii intervin numai cu nume — semnatare a „hirografului de obicei” — în calitate alegorică de boieri, dar mai ales ca reprezentanți ai pădurilor de jos ale populației („prostimea”), sau sunt pomenite incidental. Dar despre multe altele, cu precădere despre acele exotice, Cantemir dă o serie de amănunte în plus, le descrie în amănunțime și nu pregătă să prepare textul lucrării sale cu minunate zicători și maxime, care dovedesc adinca cunoaștere a graiului și a credințelor poporului.

În studiul de față ne vom ocupa numai de vertebrate, ele alcătuind marca majoritate a animalelor care populează *Istoria ieroglifică*. Dintre pești, speciile amintite sunt *mreana* (*Barbus barbus*) — mai mult pentru jocul de cuvinte la care îndeamnă numele fetei lui Constantin Brințoveanu, Maria, pe care o reprezintă în povestire (II, 49) și *costrâșul* (bibanul, *Perca fluviatilis*) „cu soldzi alb cu negru pictați” (II, 14). Pentru glasul lor indeobște cunoscut, *broaștele* (*Rana sp.*) și *brotăcei* (*Hyla arborea*) reprezintă tigani, „alăutari și cobzari ce lăciuiesc în Broșteni”, lîngă Iași (I, 138). Un rol mai important joacă *crocodilul* (*Crocodilus niloticus*) fiind acela care „mare și groaznic”, se repede cu colții săi „prin prundisul apei Nilului” (II, 11—12) în urmărire cameleonului — alegoria cu referire la prinderea lui Scarlat Ruset de către șeful bostanilor de la Tarigrad.

Trecind la clasa păsărilor, remarcăm că după Cantemir (I, 62—63) „cea mai generală hirisiuă (trăsătură generală) pasări ieste a zbura” ceea ce o deosebește, după părerea lui, „dintr-alte dihanii” mai mult decât penele și oțul, „căci amîntră și searpele să oai dard pasare nu ieste”. De aici deduce el numele distinctiv analog în toate limbile cunoscute lui: *ptinon-grec.*, *hof-ebraic*, *tair-arab.*, *volatilis-lat.*, „carile în limba noastră s-ar dzice zburătoare”. Cantemir arată că din vecheime moldovenii „în grădină boții de lut în chipul omului fac, pentru ca pasari să spară” (I, 187), această sperioare sui-generis fiind numită, într-o notă marginală proprie, „Moș de peperi”.

O scurtă listă ornitofaunistică găsim printre semnatarii hirografului de obicei (I, 237)⁵, în rîndul păsărilor „supuse” și la care Cantemir nu mai revine: *dropia* (*dropia*, *Otis tarda*),

² „... ,dece categorii a lui Aristotel săbovîndu-jă, .” (I, 85).

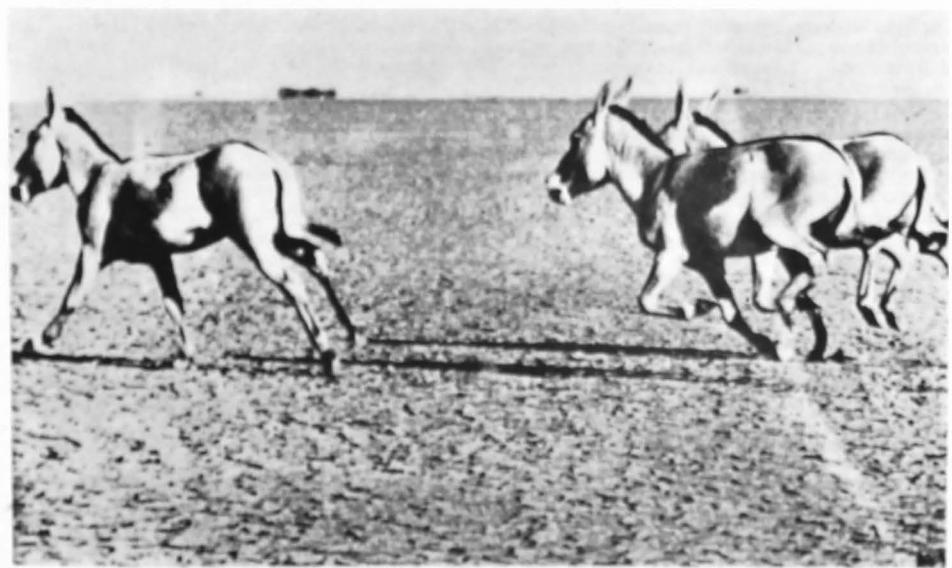
³ Investigații în nomenclatura ornitologică se găsesc numai la M. Băcescu, *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, Ed. Acad. Buc., 1961.

⁴ „...cine vor afla în lexiconele etimologicești ca îndă și mai dintr-adine și mai curat numele ei să ne tilcuiască?” (Istoria ieroglifică, 1965, vol. I, p. 80).

⁵ Tratat scris, încheiat în 1704 între boierii munteni și cei moldoveni.

Zimbru din rezervația „Slivut” — Hațeg.

Golum (măgar sălbatic).

vrabia (vrabia, *Passer domesticus*), *turtorea* (*Streptopelia turtur*), *gangu* (grangur, *Oriolus oriolus*), *pitigus* (pițigoi? *Parus sp.*), *cintița* (cînteză, *Fringilla coelebs*), *fasanu* (fazan, *Phasianus colchicus*), *pătrnica* (potrniche, *Perdix perdix*), *prepelita* (*Coturnix coturnix*), *cîrstec* (*Crex crex*), *lăstunu* (*Delichon urbica*); aici sunt trecute și păsări domestice ca *gînsca* (gîsca), *râja*, *curca*, *gâina*, și *păunul* (frecvent tîntut pe lingă casa omului). Este interesant că dropia și fazanul, ca de altfel și lebăda, fiind printre semnatarii de rînd ai hirografului nu se bucură de o prejudecătă deosebită, ceea ce ne îndeamnă să credem că ele erau specii foarte comune în acel timp.

Tot din rîndul semnatarilor hirografului se desprind: *lebăda* (*Cygnus sp.*), *rînduneaua* (*Hirundo rustica*) și *porumbul* (*Columba sp.*) numit și *hulub* (I, 88), asupra căror Cantemir mai revine de cîteva ori. Astfel este subliniată albeata lebedei (I, 171) și „*cîntecul cel de pre urmă a morții*” (indicatie pentru *C. olor*); rînduneelor li se cunoaște obiceiul de a se azvîrli cu toatele asupra dușmanului alungindu-l (I, 204), iar porumbelul apare din nou într-o frumoasă zicătoare populară (I, 87): „*că nici lîngă cuibul soimului porumbul să-si scoată puii, nici orbil celui cu ochi să facă povadă*” (*că nici porumbul îi va videa vredădată zburători, nici cel cu ochi își va video pasări drept imblători*”).

Alături de cîntecul de „*vae cu jele*” al păunului, în textul lui Cantemir își fac cunoșcuă prezența *cucoreale* (cocor, *Grus grus*), fiind reînțut „*buciumatul*” lor caracteristic (I, 246–247) ca și agerimea ochilor, într-o exclamație plină de poezie: „*ochi de cucoră, voi limpezi izvoard!*” (II, 137). Cîntecul melodios și neîntrerupt (*„la voroavă nelîncetată ieste”*, I, 85) al *privighetoarei* (privighetoare, *Luscinia megarhynchos*) nu este trecut cu vedere și nici lăcașul, cuibul *pupădzei* (pupăză, *Upupa epops*) care, fiind clădit de obicei din balegă, „*împuji și scîrnăvă iți este*.”

Bitanul – numit apoi și *stîrc* (I, 167) (*Ardea cinerea*) este o „*păsăre de neam și de minte proastă... că nici carnea vreo dulceată, nici în pene vreo frumuseță*” nu are (I, 45). Această sențință conține disprejul soimilor față de stîrci, a căror carne prezintă un miros neplăcut, de pește și al căror penaj, față de albeata egretei sau față de penele rivnite ale cocorului, nu prezintă nici o atracție. Este cunoscut faptul că stîrcii, *prin fundul apei se pot primbla*” iar lăcomia lor este motivul pentru care nu o dată Dimitrie Cantemir i-a văzut încilici și îneacă în năvoadele pescarilor (I, 49). Dacă stîrcul se hrănește cu peste în lungul girilor (II, 101), o altă specie care se află în același biotop, dar se ajine în largul lacurilor mari, este *pelicanul* (*Pelecanus sp.*) menționat și el de Cantemir ca „*boier de rangul doi*” (I, 33).

Istoria ieroglifică reține de numeroase ori imaginea corvidelor: *corb* (*Corvus corax*), *cioardă* (*Corvus frugilegus*), *cotofând* (*Pica pica*). Corbul care „*tutuora dobitoacelor moartea le poftese*” (I, 54) deoarece se hrănește cu „*goalele ciolane*” și „*cu stîrv împuji*” (II, 185), a fost ales de Cantemir ca alegorică făptură a lui Constantin Brîncoveanu. Glasul corbului este redat prin „*cîndăci*” (I, 56) sau „*crîndăci*” repetat de 2–3 ori (I, 103), iar culoarea penelor neagră (II, 241). Cîtă vreme *cioara*, „*cîndăci*” (I, 150) mai subțire decît corbul, limba cotofenei este mai iute și ei îi este dat să reprezinte în general, scriitorii munteni, preluînd rolul figurat de „*tricaz*” și de „*grîmdătic*” (I, 237).

Cunoscute mai bine decît am crede, pentru faptul că erau utilizate pe scară largă la vinătoare (fiecare specie avind un rol bine stabilit), păsările răpitoare ocupă un loc important în *Istoria ieroglifică* și pentru faptul că ele corespund boierimii muntene atât prin nobiltea înfățișării și a calităților recunoscute, de luptători, cit și prin cruzimea și firea lor „*hrăpdreadă*”. Cantemir le alege cu multă grijă spre a corespunde cit mai indeaproape eroilor reali ai povestirii sale și le plasează printre semnatarii de rang înalt ai „*hirografului*” (I, 246).

Înainte de toate, *vulturul* (*Gyps fulvus*), „*penele sură ca de vultur...*” (II, 241), cu rol de monarh peste toate celelalte păsări, este cunoscut ca mincător de cadavre. „*...mai niciodată ciolan proaspăt ciocniță sau singe cald gusta*”, (II, 185), ospăt la care pot fi văzuți alături corbul și vulpea (care de „*stîrvurile împuji nesăturante sint*”), (I, 57, 59–60, 89). Cantemir cunoaște glasul piuir (I, 88) caracteristic vulturilor. Neamul acvilelor este reprezentat prin *pajord* (pajură – acvila-de-cimp, *Aquila heliaca*) cu penele „*pestrije*” (II, 241) – poate pentru penele deschise de pe umeri și albul din coadă și care, după Cantemir, se hrănește cu serpi (I, 167); toate acvile preferind carne proaspătă, hoitului (I, 250). *Brehneaua* (acvila-tîptătoare-mare, *Aquila clanga*; Băcescu, 1961)⁶ foarte pricepută⁷ mai ales la prins iepuri (I, 167), cu zbor înalt (I, 246), cu aripile iuți (I, 247) ajungind „*peste creșteturile muntilor și peste toți cîmpii*” (I, 252). Aceste indicații ca și calitatea de iepură a brehanei ne îndeamnă să recunoaștem unele trăsături specifice acvilei-de-munte (*Aquila chrysaetos*).

Faptul că „*puii cloșcăi să apuce să slobodzia*” (I, 167), ne face să interpretăm *câile* drept găini (*Milvus sp.*) nu șorecarii (*Buteo sp.*)⁸; în războiul păsărilor (I, 246), rolul *câilor* este să

⁶ Acvila și nu „specie de soim care vinează iepuri” (Gl., II, 279).

⁷ De unde „*din multe meteșuguri*” fiind de înțisă (I, 104) ca reprezentă pe stolnicul Constantin Cantacuzino.

⁸ Aceeași apartenență, justă, și în Gl. II, 280; cele două posibilități discutate de Băcescu, 1961.

, *suiere din fluiere*”, deci mai melodios decit şorecarii, ceea ce caracterizează în special găsul galbenegre (*Milvus migrans*), cloctoare frecventă în ţara noastră și foarte galăgioasă în timpul cloștului. Vinturelul (*Falco tinnunculus*) poate fi identificat cu *blenddu¹⁰* lui Cantemir (I, 116), armator de rozătoare în largul cimpului, intrucât și astăzi specia este denumită în popor *blendereu sau bleandă* (cu sens general de *Falco*¹¹). O altă pasăre răpitoare este *hirțul*, apelativ alcătuit din forme actuale sănt date cind ușilor păsărăr, cind speciilor de șoimi mici. În textul *Istoriei ieroglifice* înțelesul de *șoim-de-iarnă* (*Falco columbarius*) pare cel mai potrivit pentru această specie pomenită o singură dată (I, 31).

Păsări „carile sau în colpi, sau în unghi lance otrdvite, aducătoare de rane nedamăduite au” (I, 30—31), care se hrănesc cu singe proaspăt, în afara brehnacei, hirțului și a blendăului și în fruntea tuturor sunt șoimul (*Falco peregrinus*), șulea (uliu, *Accipiter gentilis*), coruul (ulipăsărar, *Accipiter nisus*) și *băldbanul* (șoim—dunărean, *Falco cherrug*). Este garnitura vinătorilor înaripați folosiți de șoimarii moldoveni. În vremea lui Cantemir, numele „balaban” era relativ recent intrat în limbă (Filipașcu, 1962) și el îl folosește numai o dată (I, 31) dându-i semnificația alegorică: paharnicul Șerban Cantacuzino. Cantemir întrebuiențea mai frecvent pentru *Falco cherrug* numele său soimăresc, de largă circulație și în popor, *rîrdu* (sau *rardu*): ca semnatar al „hirografului” (I, 237) sau lăudindu-i aripiile iuji în războiul jivinelor (I, 247). Toți șoimii, șuleii și coruii (I, 56, 247) sunt de regulă pomeniți împreună. Subliniem că prin *corvi* s-a înțeles și se înțelege întotdeauna *Accipiter nisus* (Filipașcu, 1962, 1966) și nu *Falco cherrug* (Băcescu, 1961) — numit *rardu* și *balaban*, mai puțin încă, *o specie de corb*” (Gl., II, 286). Dintre toate, Cantemir acordă o atenție specială șoimului pomenindu-i agerimea văzului (II, 81), „pistriucina penelor” (II, 27) care despiciă vîntul (II, 96) și târâia labelor sale (II, 96); arătând că șoimul atacă „piuind” (II, 8), frontal, căci „de vicleșug neștiitoriu ieste” (II, 75), fiind folosit în special la potirnicii (II, 108) și dovedind, în luptă cu vinatul, multă iștețime și prevedere (II, 120). Toate acestea ne arată că și Cantemir participase de multe ori — măcar ca spectator — la vinătoare cu șoimi. Cu referire la balaban, el are astfel ocazia să noteze că „șoimii aceia din neamul persiesc” erau „decit cesti europești cu mult mai buni” (II, 34), în adevară femela de *Falco cherrug* fiind singura cu care se vinău giște și iepuri (Filipașcu, 1962). Iar despre ulii, el notează că erau de alte vîndtori trebutori (II, 153), adică la specii de vinat diferite de acelea asupra căror erau lansat șoimii.

Ca și în apusul Europei, în Principate, vinătoarea cu păsări răpitoare nu se făcea fără ciini, la scotocirea vinatului și la sărmirea lui fiind întrebuiențati „coteii” (copoiii) și, în combinație cu răpitoarele aripiate, la prinsul mamiferelor mărunte (vulpul, iepuri, chiar căprioare), ogarii. De aceea ogarii, coteii și șoimii sunt pomeniți de Cantemir adeseori împreună, la vinătoare (II, 7—8, 18, 31), uneori alături de cotei, fiind consemnată coruia¹², rară (I, 247) sau uliu (I, 56). Cantemir stabilește și ordinea importanței acestor specii în vinătoare: „șoimii ca hatamanii, șuleii ca șirdarii, coruia ca căpitani” (I, 246) ori, Cantemir identifică hatmanul cu „șeful intregii armate” iar șerdarul („campidux”) cu „generalul-locotenent comandant al cavaleriei” (Pascu, 1936) față de care „căpitanal” apare cu rang evident inferior.

Puhacea (bufniță, *Bubo bubo*)¹³ și *cucuveia* (cucuvea, *Athene noctua*) sunt analogate boierilor de rangul doi (I, 33); în războiul jigașilor *buhnetul*-onomatopee corespunzătoare glasului păsărilor răpitoare nocturne, este deosebit ca târie, bufnițelor (puhacelor) revenindu-le „pușcile (tunurile) cele mari”, iar cucuvelelor „pușcile cele mici cu care sămnum războiului dete d” (I, 247).

Ielcovaniul este o pasăre cu semnificație mai greu de stabilit. Numele turcesc indică prioritatea (*Merops apiaster*) și în acest sens (Gl., II, 300) rolul său de curier sau călăraș („gonitoriu de vînt să chiamă” I, 13) este firesc. Dar însuși Cantemir indică mai departe la *Scara numerilor și cuvintelor tilcuitoare că este „un fel de pasări carile neapărat în sus și în gios pe mare aboard”* ceea ce îndreptășește assimilarea ielcovaniului cu o specie de pescăruș (*Larus*), mai puțin cu *Alcedo atthis* cum procedeaază Dictionarul Limbii Române (Băcescu, 1961). O altă specie cu echivalență discutabilă este *cucunozul* (sau *cucunosul*) trecut în rîndul răpitoarelor cu rang înalt (I, 31), „pasire ce cuvintul gios să-i rămâne nu primește” căci „multe grăiește” dară „puține isprăvește” și la „foame nedurărat este” (I, 71). Explicația gratuită (Gl., II, 287) cucunoz — „o specie de șoim” nu ne satisfacă. Mai degrabă credem că recunoaștem în caracterele de mai sus o foarte comună pasăre, a cărei lipsă din lucrarea lui Cantemir era, de altfel, surprinzătoare: *cucul* (*Cuculus canorus*). El este acela care „grăiește” într-una, nu și isprăvește cuib, iar puții de cuc este binecunoscut pentru lăcomia sa, pentru „stomahul nedătos și nedurat”. Apartenența la păsările răpitoare este de înțeles avind în vedere cunoscuta credință populară după care „vara-

⁸ Păpușă că gașa se hrănește și cu hoit și cu pradă furată altor răpitoare este bine ilustrat: „mai mult de prada găsește cu trida altora agățată, dacă proaspătă, cu a lor ostinată gătită, să bucură” (I, 33).

¹⁰ blendul nu are „casa de cultură” cf. Băcescu, 1961.

¹¹ Băcescu, op. cit.

¹² „ceteii și coruia” sunt amintiți în documentele sec. XVIII, „jigașii curioși” în Ţara Românească (Filipașcu, 1966).

¹³ Cf. rus „пугач” și onomat. (Băcescu, 1961).

cuc, iarna-i cobdf" (uli-păsărar)! Numele pare complicat dinadins pentru a sublinia caracterul periculos, crunt, care permite alegoria cu Mihai spătarul Cantacuzino. Și tot pentru acest motiv Cantemir exagerăză punindu-i în lista de bucate, viței, tauri și cămile (I, 17), reamintindu-ne legenda medievală despre uriașa pasare „Strelf,” care ducea în gheare elefanții și din al cărui regim alimentar se pare că s-a inspirat și cărturărul nostru în alcătuirea cucunozului său.

Clasa mamiferelor cuprinde și ea numeroși reprezentanți în *Istoria ieroglifică*, uneori cu un rol important, alteori pomeniți numai cu numele ca semnatari ai „hirografului” sau fără amănunte suplimentare din care să le putem afla răspindirea și alcătuirea. Din această ultimă categorie fac parte toate animalele domestice: *boul*, *calul*, *oiaia*, *capra*, *măgarul*, *mîja de casă*, și *porcul*¹⁴; iar dintre sălbăticinii *bursucul* (viezure, *Meles meles*), *sobolul* (cîrtiță, *Talpa europaea*), *guziul-orb* (orbetele, *Spalax sp.*), *șoarecele* (*Mus. sp.*), *mîja sălbatică* (*Felis sylvestris*) și *ciacalul* (șacalul, *Canis aureus*). Acesta din urmă nu poate fi considerat comun în fauna Moldovei ci, cel mult o apariție incidentală în regiunile sudice; dar, mai mult ca probabil, Cantemir l-a cunoscut în Turcia și în lucrarea sa el corespunde unui personaj tarigrădean (Maxuș serdarul). Pentru a închide lista animalelor domestice, mai trebuie semnalată două: *berbecile*, numit și „arete” în lupta sa cu lupul (II, 42–43) și *biholul-de-Cina* adică, bivolul, cu corpul negru¹⁵, origine exotică (China) mamifer de curind introdus între animalele domestice obișnuite moldovenilor. Este o precizare importantă, pentru a putea elimina, fără drept de apel, ipoteza după care acei „*bubali sylvestris*” pomeniți în *Descriptio Moldaviae* ar fi fost zimbri sau... bivoli sălbatici.

Un rol puțin important în lucrarea propriu-zisă, ca „*dobitoace supuse*,” au *colomul* (sau măgarul sălbatic, *Equus hemionus*), *dzimbrul* (zimbrul, *Bison bonasus*), *iepurile* (iepurele, *Lepus europaeus*), *cerbul* și *ciuta* (*Cervus elaphus*) și, reprezentând pe Scarlat Caragea, *plotunul* (elanul, *Alces alces*). Cantemir menționează în mod special „*vîrtutea colomului*,” adică, rezistența sa fizică (la goană îndelungată) (II, 82); calitatea de dobitoc supus a zimbrului, care îl indică drept specie relativ comună la munte¹⁶; clasica manieră de alegat a iepurelui, „*cu multe suvăieturi și cohăieturi*”¹⁷ și plasează cerbii prin dumbrăvi și ciutele „*presa sesuri*” (I, 167), dovedind astfel că – în urmă cu mai bine de două secole – cerbul nu devenise încă, în exclusivitate, sub preșuna omului, animalul de munte pe care îl cunoaștem astăzi. Despre plotun nu aflăm mare lucru; prezența sa ca animal distinct alături de cerb (II, 219), ca și alte argumente asupra cărora nu insistăm aici (documente, toponimie, etimologie, „*Descriptio Moldaviae*” etc.) ne îndreptătesc să-l considerăm numele elanului, cervideu urias care a trăit în acele timpuri în codrii Carpaților Orientali¹⁸. *Căprioara* (*Capreolus capreolus*), reprezentând familia Carageștilor, este localizată în deosebi la munte: „*la straja munților și a girilelor pre căprioardă lăsind*” (II, 221), iar pentru a-i sublinia deosebirea de caprele de casă ca și de capra-neagră, adesea este numită și *căprioara sălbătică* (II, 177). Caprele sau caprele sălbatici (*capra neagră, Rupicapra carpathica*) sunt pomenite „*prin stînci*” (I, 167); „*munți atîta sint de aspri și de înalți... ce nici caprele sălbatici pe dîngii a să urca nu pot*” (I, 180), cu referire desigur la munții Rodnei, Călimani și Ceahlău, unde știm că această specie viețuia și în vremea lui Cantemir. *Mistrețul* (*Sus scrofa*) este numit de regulă *gligan* (I, 159), sau *gligan sălbatic*, și face pagube zdrobind în picioare grădinile (II, 137). Mai multe știm despre *breb* (sau castor european, *Castor fiber*), nu numai pentru că e folosit frecvent (*breibii echivalind alegoric cu moldovenii*), ci și pentru că locuiește în același mediu cu vidra, cu care se ascamăna la culoare și la structura blânilui („*mumai spicul părului și asemănarea văpselii*” I, 90), așa încât Cantemir citează chiar neghiozia blânarului prost, căruia blânarul iște „*în loc de piele de reb i-au vindut bland de vidră*” (I, 68). Rezultă de aici valoarea ridicată a blânilor brebului, renumită de altfel și prin așa-zisele virtuți terapeutice. *Veverița* (*Sciurus vulgaris*) aflăm că se hrănește cu nuci și cu jir, „*spre sprijineala vieții*,” în vreme ce coada „*de mare mindrie peste cap ridicată înainte o finea*,” fapt ce-i dă prilej lui Cantemir să comenteze sentențios: „*că unde lipsesc creierii din cap, acolo covîrsește coada peste cap și cine vrednicia capului nu prîncepe, acela lungimea cozii la mare cînste fine!*” (I, 135).

¹⁴ Numit și „*rimătoriul*” (I, 33); „*un păstoriu de rimători... în satul în carele porcii păstea*” (I, 126–127).

¹⁵ Guzil și rozător, *Spalax*, nu insectivor, *Talpa* (cîrtiță) cum precizează nota ediției, I, 32.

¹⁶ Restul „*Pătișorii albe*” ale bivoului sunt imaginare, dar necesare pentru a descrie aspectul mitropolitului Dosoftei și Ierusalimului pe care îl reprezintă.

¹⁷ Vezi și „*Descriptio Moldaviae*” (Pascu, 1936).

¹⁸ Adică „*cu Intortochieri și cotitură*”.

¹⁹ Filipescu, 1968.

Dintre mamiferele răpitoare „jiganii carele sau în colți, sau în unghi, sau într-altă a trupului parte arme de moarte purtătoare poartă” (I, 30), pe loc de frunte se situează leul (*Panthera leo*), cu râncetul bine știut, pieptos și monarh peste toate jivinile. Mamifere răpitoare („rumpătoare”) autohtone sunt însă ursul (*Ursus arctos*), risul (*Lynx lynx*), lupul (*Canis lupus*), hulpea (*vulpea, Canis vulpes*), vidra (*Lutra lutra*), helgea (hermelina, *Mustela herminea*) și nevăstuica (*Mustela nivalis*). La trăsăturile specifice lupului se recurge adesea, acesta fiind animalul cel mai binecunoscut și în popor, alături de ruda și mai măruntă, vulpea. Lupul „nu proastă între toate jiganii să numia” (I, 65) și „cu mare filozofie viața sa chivernisește și cu multă înțelepciune hrana își agonisește” (I, 96), căci „mari și minunate înțelepcioni... în capul său poartă” (I, 101). Cantemir se referă la instinctul de vinător al lupului: „în toată lumea macar un dobitoc, pocu dzice, ca nu să va afla, al căruia mdunudi vreodată de iuti și ascuțitele bricile lui să nu fie foșt despicate” (I, 87). Cantemir cunoaște fenomenul de regurgitare a hranei, pe care lupoaică o dă puilor, în fază de trecere de la alimentația lactată, deoarece adesea constă din hoit care se află într-un stadiu înaintat de alterare, o semi-mistuire prealabilă înălțătură surplusul de toxine din carneata dată puilor și care, fără această „preparare”, i-ar ucide. (I, 96).

Vulpea adesea apare la același hoit cu vulturul și corbul (I, 57, 59–60 etc.), dar hrana cu hoit este una de nevoie („de multe ori rădmășita fără mușelor mesii Vulturului copiii din fălcile foamei și a morții ne-au mintuit”) (I, 89), completată cu hrana animală vie. Nu o dată însă vulpea care „în județi (violenii) decit în fugă nadăduiește” și care are „înima vicleandă” (I, 61) „pielea blânarilor și carneea ciocarilor” o dă (I, 234).

Ursul care „la bîrlogul lui nebănușit să lăciuasăcă pofteste” (I, 129) este prezentat ca amator de miere și ca răpitor mai „blajin” decit celelalte aflate printre semnatarii de frunte ai „hirografului” (I, 237). Risul în schimb, cu blana pătată, pistriciunea aceasta e plastic comparată cu firea sa în sensul că multe picături de vicleșuguri îl stau peste mată (I, 143). Pentru aspectul blâniilor ei este considerat (și Cantemir nu greșește) „frat” cu pardosul (leopardul, *Panthera pardus*). De aici o frumoasă zicală asemănătoare cu aceea despre lup „edci nici Corbul negreață, nici Pardosul pistriciunea a-si muta poate” (I, 133). Vidra, „prin gîrlă vinatul peștelui îl impușnează” și cum s-a mai arătat, se asemănă mult la obiceiuri, loc de trai și mai ales, la aspect cu bresbul. Nevăstuica e trecută la „orinduală a doa” în monarhia Leului (Tara Moldovei). Hermelina, în numire populară neaoșă, helge, este descrisă poetic, aşa cum o cunoaștem și noi astăzi: „gingaș trupul și mingăios statul, cu albă pielătu, cu negri și mingăioși ochii, cu supțiri degeafele... cu icsusit mijlocelul și cu rădungior grunđigiorul” (I, 137–138), frumuseți pe care Cantemir le găsește, alegoric, foarte potrivite pentru frumoasa Ana, fata Dediului Codreanu.

În *Istoria ieroglifică* este pomenit și liliacul (*Plecotus sp.?*) „lighioiae fără nici un folos” (I, 193)²³ și dintre mamiferele marine, dulful (delfinul, *Delphinus sp.*) care înălță pe laturile corăbiilor și nu este altceva, după Cantemir, decit un „porc peștit și un pește porcit” (I, 206).

Despre boar (*Bos primigenius*) numit în lucrarea sa *bûr*, Cantemir știa că nu mai vinește în Moldova, unde, chiar după informațiile primite de la bâtrini, sau prin tradiție, el statonicea împreună cu cerbii „prin dumbrăvi” (I, 167). Aceasta reiese din faptul că atunci cind slujitorii Corbului pornesc „prin toti munții și codrii”, „nicicum undeva măcar... coarne de bûr lepdate și... cap de taur aruncat... nu să afleard” (I, 160) motiv pentru care și Cantemir, ca și alții în vremea sa, folosește numirea de „coarne de bûr” și în general acest apelativ, pentru a desemna mai mult stema sau scaunul Moldovei. Precizarea de mai sus este de o covîrșitoare importanță, deoarece unii autori (Botezat, 1913; Nedici, 1940) deduc din *Descriptio Moldaviae* prezența boarului în Moldova lui Cantemir – pe baza descrierii neconforme cu realitatea, dată de acesta zimbrilor și consideră că zimbrul era fie dispărut deja, fie denumit, cum am arătat mai sus, „bubalus sylvestris”!

Din *Istoria ieroglifică* se desprinde modul în care strămoșii noștri prindeau sau vinau toate aceste sălbăticinu autohtone. Dimitrie Cantemir vorbește de „sel de fel de lanțuri, curse, mreji și alte măiestrii în toate potecile și căile” (I, 294). Mrejele erau plase mari, din funii rezistente cu care erau prinși cerbi, zimbră și elani; la vinatul de talie mai mică (lupi, căprioare și.a.) se utilizau silțele (II, 55) adică lajuri tari, din sîrmă, cu un ochi atînat la înălțimea potrivită, pe potecile frecventate de aceste animale; iar lajurile – adesea din păr de cal, se foloseau la prinderea măruntișului (iepuri, păsări). „Palestra” sau „arcubalista”, adică arbaleta

²³ „Pultură fălătrău și moareză zburătoriu” (I, 202).

ra folosită și în vinătoare (I, 256) ca și suliță (I, 257). De o mare preșăre se bucurau cunilele vinătoare. Mai întâi *coteii* (copoi), al căror rol era acela de a gonii vinatul spre vinători sau nreje (II, 7); „*iardși tot dobitocul au spăriat și în toate părțile l-au împrăștiat*” (II, 55), „*în munți i în păduri*” (II, 55). Cu atribuții asemănătoare erau dulăii vinători (II, 204) folosiți mai ales pentru vinatul mai mare, a căror prezență o semnalau „*lătrăturile și brehătăurile*” (hâmăielile) lor (II, 29). *In cimpă* (II, 148) erau folosiți ogarii care goneau „*scîncind*” (II, 8) pe urma ieupuriilor și a căprioarelor pe care le prindea din fugă.

Alături de mijloacele amintite de capturare a vinatului, și de diferitele soiuri de clinile vinătoare, erau nelipsiți gonașii (I, 242). Despre aceasta Cantemir tratează pe larg în *Descriptio Moldaviae*.

Lumea animalelor cantemiriene, a faunei Moldovei sec. XVI–XVIII, ne apare complexă și variată. Considerind și speciile de mamifere dispărute azi (bourul, zimbrul, colunul, plotunul sau elanul și brebul), *Istoria ieroglifică* capătă pe drept cuvint și calitatea de document faunistic și cărui importanță nu poate fi trecută cu vederea. Marea majoritate a sălbăticinilor pomenite sunt descrise de Cantemir în limitele adevărului și ale exactității științifice, puține fiind interpretările fanteziste sau eronate stăcurate în text. Nu o dată cărturarul nostru se dovedește un observator atent și un bun cunoșător al animalelor cele mai comune, iar în ceea ce privește speciile exotice putem considera că Dimitrie Cantemir a fost primul care a răspândit la noi cunoștințe reale despre struț, cameleon, crocodil, girafă, cămilă și.a.m.d. Toate aceste consemnatări intregesc personalitatea covîrșitoare și multilaterală a domnului moldovean, figură remarcabilă a sec. al XVIII-lea în această parte a Europei.

BIBLIOGRAFIE

1. Băcescu M.C. – *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, „Ed. Academiei, R.P.R.”, București 1961.
2. Botzat E. – *Bourul și zimbrul*, „Mem. Secț. Științif.”, Analele Acad. Române, tom. 34, nr. 3, București 1913.
3. Filipașcu Al. – *Păsări răpitoare folosite în vinătoare*, „Vinătorul și pescarul sportiv”, nr. 10, p. 7, 1962.
4. Filipașcu Al. – *Vinătoare cu păsări răpitoare*, „Vinătorul și pescarul sportiv”, nr. 9, p. 16, nr. 10, p. 16, 1966.
5. Filipașcu Al. – *Sălbăticium din vremea regnărilor noastre*, 1969.
6. Moult L. – *Études zoologiques et zootechniques dans la littérature et dans l'art. La faune d'Homère*, „Mem. de la Soc Zool. de France”, p. 183–233, 1909.
7. Nedici Gh. – *Istoria vinătoarei și a dreptului de vinătoare*, Ed. Universul, București, 1940.
8. Pascu G. – *Dimitrie Cantemir: Descriptio Moldaviae*, Edit. Tipografia Rom. Unit., București, 1936.

РЕЗЮМЕ

Автор дает зоологический анализ «Иероглифической истории», опубликованной в 1705 г. румынским воеводой и ученым Дмитрием Кантемиром, который под названием животных скрывает исторические персонажи того времени. Делается реконструкция фауны Молдовы 18 века, даются некоторые этнозоологические дискуссии.

RÉSUMÉ

L'auteur fait une analyse zoologique de l'*Histoire hydrogliphique*”, écrite en 1705 par le voïvode et savant roumain Dimitrie Cantemir, qui avait caché sous des noms d'animaux des personnages historiques de son temps. Une reconstitution de la faune de Moldavie, pendant le 18-ème siècle, est faite sur cette base, ainsi que certaines discussions ethnozoologiques.